

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a.¹

XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvos katalikų bendruomenė tebesinaudojo XVII a. išverstomis evangelijomis (siaurąja prasme), arba perikopėmis. Jonui Jaknavičiui priskiriama knyga *Ewangelię polskie y litewskie* (toliau – *JE*), pirmą kartą išleista veikiausiai 1647 m., išliko populiarūs iki pat XIX a. vidurio: *Lietuvos bibliografijos* duomenimis, 1803–1859 m. ji perleista dvylika kartų². Čia paminėtina, kad 1806 m. pasirodžiusi kita evangelijų knyga – *Lietuviškos evangelijos* (toliau – *LE1806*), parengta Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio (1754–1838) aplinkoje, pakartotinai nebuvo išleista.

JE buvo naudojamos ir XIX a. pabaigoje. Tai įrodo įrašas 1835 m. leidimo egzemplioriuje, saugomame Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (sign. A 4/835): *Kunigas Vincentas Kur-lltinaitis. 15 d. Spalio 1894 metais.*

Adomas Jakštas yra kėlęs klausimą, ar XIX a. pirmojoje pusėje perleidžiant *JE* (jam nebuvo žinomi *JE* 1835, 1842 ir 1859 m. leidimai) buvo atsižvelgta į minėtąsias 1806 m. *Lietuviškas evangelijas*:

ar jų [XIX a. *JE* leidimų – J. V.] lietuviškas tekstas imta iš vysk. Giedraičio pataisyto leidimo [*Lietuviškų evangelijų* – J. V.], ar iš senoviškų XVIII amžiaus netaisyty evangelynų šiandien sunku pasakyti. Jų visų antraštės yra lenkiškos ir panėši į [...] kun. Jaknavičiaus evangelyną, taigi lietuviškas tekstas ten greičiausiai bus senas, netaisytas³.

Regis, Jakštui *JE* lietuviškas vertimas turėjo atrodyti gerokai senstelėjęs ir taisytiną, o žemaičių parengtos *Lietuviškos evangelijos* – modernesnės. Vis dėlto, kaip

¹ Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Lietuviškos XVI–XIX a. Biblijos istorija“ (sutarties Nr. MIP-037/2015).

² *LB I* 142–144.

³ Jakštas 1933, 9.

minėta, šios knygelės teisėjo tik vienas leidimas. Aldona Prašmantaitė šį faktą interpretavo taip:

ta aplinkybė, kad J. A. Giedraičio inicijuotos Žemaičių kunigų parengtos *Evangelijos* nebuvo pakartotos, leidžia manyti, jog kun. J. Jaknavičiaus vertimo jos nepranoko⁴.

1816 m. Vilniuje, Diecezijos (Misionierių) spaustuvėje išspausdintas vyskupo Giedraičio iniciatyva parengtas⁵ Naujojo Testamento leidimas *Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu* (toliau – *GNI*).

Vaclovas Biržiška laikėsi nuomonės, kad *GNI* „nebuvo katalikų dvasininkijos priimamas, [...] nors katalikų liaudyje jis turėjo didelį pasisekimą“⁶. O Prašmantaitė, suradusi *GNI* publikavimo bylą ir kvestionavusi vyravusią nuostatą apie jį kaip protestantišką leidinį⁷, teigė, kad *GNI* buvo įsigijusi Žemaičių kunigų seminarijos biblioteka (nors nėra žinoma, ar jis naudotas mokymui), juo naudotasi parapijose pastoraciniams reikalams (tai rodo kai kuriuose egzemplioriuose įrašytos marginalijos), be to, *GNI* platintas ne tik Žemaičių, bet ir Vilniaus vyskupijoje⁸.

Kad *GNI* buvo naudojamas, rodo ir Kaliksto Kasakauskio pavyzdys: apie 1863-uosius rašydamas knygelę *Iszguldims pawinaszczju krykszczjonu-kataliku* jis rėmėsi būtent *GNI*⁹. Vyskupo Motiejaus Valančiaus teigiamą požiūrį į *GNI* demonstruoja susirašinėjimas su Nikolajumi Novikovu dėl evangelijų leidimo kirilika. Gavęs iš Novikovo cenzūruoti kirilika perrašytą 1848 m. *JE* leidimą¹⁰, Valančius jį sukritikavęs ir rekomendavęs „pavesti“ Laurynui Ivinskiui, kad sudarytų geresnį „egzempliori[ų] Evangelijų pagal Žemaitišką Bibliją Naujo Įstatymo, išleistą vyskupo Juozapo Giedraičio“¹¹. Vėliau tai ir buvo padaryta.

Lietuvos bibliografijos duomenimis, 1816–1859 m. išėjo devyni *JE* leidimai (1819, 1820, 1835, 1841, 1842, 1848, 1856, 1858, 1859), trys iš jų (1820, 1842, 1859) *LB I* aprašyti pagal šaltinius¹².

Straipsnio tikslas – aptarti *GNI* santykį su *JE* leidimais XIX a., išsiaiškinti, ar po 1816 m. perleidžiant *JE* buvo juo remiamasi.

1. *JE 1819*. 1816 m. išspausdinus *GNI*, naujas *JE* leidimas pasirodė po trejų metų, 1819-aisiais (toliau – *JE1819*). Jis išėjo toje pačioje Bazilijonų spaustuvėje kaip ir anksčiau 1805 m. leidimas (toliau – *JE1805*).

4 Prašmantaitė 2003, 145. Ieva Šenavičienė, rašydama apie homiletikos dėstymą Žemaičių vyskupijos seminarijoje, užsiminė, kad tarp kitų klierikams tinkamų knygų bibliotekoje buvo ir Jaknavičiaus verstos *Evangelijos* (Šenavičienė 2005, 83–101).

5 Apie autorystę plačiau žr. Subačius 1998, 173–197; Prašmantaitė 2000, 258–261.

6 Biržiška 1998, 139.

7 Plačiau žr. Prašmantaitė 2000; Prašmantaitė 2003, 149.

8 Prašmantaitė 2003, 147–148.

9 Subačius 2001, 50–51.

10 Merkys 1999, 709.

11 Alekna 1922, 184.

12 *LB I* 142–144.

JE1805 ir JE1819 leidimai nedaug tesiskiria vienas nuo kito, tai jau yra pastebėjęs Giedrius Subačius: „[a]pskritai 1819 metų JE leidimas, palyginti su 1805-uju, iš esmės netaisytas“¹³. Kad naujasis leidimas parengtas atidžiai neredaguojant, rodo ir į JE1819 patekusios JE1805 korektūros klaidos. Pavyzdžiui, *atejeo* ‘atėjo’ JE1805 19 ir *atejeo* JE1819 19; *eynantietiemis* ‘einantiems’ JE1805 37 ir *eynantietiemis* JE1819 37; *fie-llfiededamas* ‘sėdėdamas’¹⁴ JE1805 288 ir *fie-llfiededamas* JE1819 288, plg. *sie-lldedamas* JE1803 287¹⁵.

Kad JE1819 rengėjas rėmėsi JE1805, rodo ir tos pачios praleistos eilutės. Pavyzdžiui, Lk 1,28:

JE1805 224	JE1819 224
Yr ineiēs Anioļas pas ję tare: ll Sweyka mileftos piļna. Wiefzpats fu ll tawim: pagirta do ifz kaļbos juo;	Yr ineiēs Anioļas pas ję tare: ll Sweyka mileftos piļna. Wiefzpats fu ll tawim: pagirta do ifz kaļbos juo.

Vėlesniame, 1835-uju JE leidime (toliau – JE1835) praleistoji eilutė pridėta iš 1790 m. (toliau – JE1790) ar dar ankstesnių¹⁶ leidimų, plg. JE1790:

JE1835 210	JE1790 180–181
Yr ineiēs Anio-llas pas ję tare: Sweyka milestos piļna, ll Wieszpats su tawim, pagirta tu tarp ll moteru. Kuri tay iszgirdusi, iszsigando ll ant kaļbos juo.	Yr ineiēs Anioļas pas ję tare: Swey-llka mileftos piļna, Wiefzpats fu ta-llwim: pagirta tu tarp Moteru: Kuri ll ifzgirdusi, ifzfigando ifz kaļbos juo.

GNI šis sakinyš yra kiek kitokios sintaksinės struktūros, tad juo atstatant šią eilutę nesiremta:

GNI 84 Ir ineiēs pas ję Anioļas tare: ll Buk pasweykinta milistos piļna, ll Wieszpats su tawim, **pagirta tu ll tarp moteru. ll Kuri, kad iszgirdo, iszsigan-ll do** isz jo kaļbos.

13 Subačius 2004, 253.

14 *Arba ku-llris Karalus eydamas ant waynos ll priefz kita Karalu, ne pirmiaus fie-llfiededamas dumoia, iey gali fu de-llfimti tukftančiu fufitikt, kuris su ll dwiem defimtim tukftančiu eyt ll priefz ji?* JE1805 288.

15 Vėlesniuose leidimuose pataisyta klaidin-gai: *sie-lldamas* JE1835 269, *sieda-llmas* JE1841 251, *siedamas* JE1856 224.

16 Ši eilutė praleista ir ankstesniuose 1799 (to-liau – JE1799) ir 1803 m. (toliau – JE1803) leidimuose, plg. JE1799 200: *Yr ineiēs Anio-ļas pas ię ll tare: Sweyka mileftos piļna. Wiefz-ll pats fu tawim: pagirta do ifz kaļbos iuo, yr dumojo, kokfay tay bu-llwo pafweykinimas;*

JE1803 220: *Yr ineiēs Anioļas ll pas ię tare: Sweyka mileftos piļna. ll Wiefzpats fu tawim: pagirta do ifz ll kaļbos iuo, yr dumojo, kokfay tay ll buwa pafweykinimas.* 1794 ir 1797 m. leidimuose, atrodo, eilutė atstatyta, bet su klaidomis, plg.: JE1794 178–179: *Yr ineiēs ll Anioļas pas ię tare: Sweyka mileftos ll piļna, Wiefzpats fu tawim: pagirta tu ll tarp Mo-teru: Kuri ifzgirdusi, ifz figanta ll do* [sic! – J. V.] *ifz kaļbos iuo;* JE1897 205–206: *Yr ineiēs Anio-lllas pas ię tare: Sweyka mileftos ll piļna, Wiefzpats su tawim; pa-llgirta tu tarp Mote-ru: Kuri ifz-llgirdusi, ifz figanta do* [sic! – J. V.] *ifz kaļbos iuo.*

JE1805 buvo praleista Lk 1,35 eilutė, o *JE1819* ji pridėta, plg.:

<i>JE1805</i> 224–225	<i>JE1819</i> 224–225
O atsakidamas Aniołas tare: Dwafia Szwęta ateys ing ta- wi. Todel yr tay, kas užgims ifz tawęs Szwiętas, bus wadintas Su- numi Diewo.	O atsakidamas Aniołas tare: Dwafia Szwęta ateys ing ta- wi, o galibe Aukščiaufiojo už tems tawi. Todel ir tay, kas užgims ifz tawęs Szwiętas, bus wadintas Su- numi Diewo.

Praleistoji eilutė *JE1819* atstatyta iš ankstesnių leidimų, ji sutampa su 1803-iųjų, 1799-ųjų ir kitais ankstesniais leidimais (tesiskiria [s] ir [j] rašyba), plg. Lk 1,35 *JE1799* ir *JE1803*:

<i>JE1799</i> 200	<i>JE1803</i> 221
O atsakidamas Aniołas tare: Dwafia Szwęta ateys ing tawi , o galibe Aukščiaufiojo už tems tawi. Todel yr tay, kas užgims isz tawęs Szwię- tas, bus wadintas Sunumi Diewo.	O atsakidamas Aniołas tare: Dwasia Szwęta ateys ing tawi , o galibe Aukščiausiojo už tems tawi Todel yr tay, kas užgims ifz tawęs Szwię- tas, bus wadintas Sunumi Diewa.

GNI ši vieta išversta kiek kitaip, plg.:

GNI 84 O Aniołas atsakidamas tare || jey: Dwase szwenta nužiengs ant || tawęs, o galibe Aukščiausio už-||tems tawę. Delto ir kas isz tawęs || užgims szwentas, bus wadintas su-||numi Diewo.

Šiek tiek skiriasi ir *JE1805* bei *JE1819* rašyba. *JE1805* žodžio pradžios ir vidurio <f> *JE1819* keičiama į <s>, tiesa, labai nenuosekliai. Apie tai yra rašęs Subačius analizuodamas, kada Lietuvos spaudiniuose išnyko raidė <f>: *JE1805* „dar aiškiai sistemingai išlaikoma <f> ilgoji“ (p. 250), o *JE1819* „žodžio pradžios ir vidurio pozicijoje vartojama ir <f>, ir su ja konkuruojanti <s>“¹⁷ (p. 253). Pavyzdžiui, iš *JE1805* Lk 21,26–27 pavartotų šešių raidžių <f> *JE1819* trys pakeistos į <s>, bet kitos trys liko nepakeistos, plg.:

<i>JE1805</i> 2–3	<i>JE1819</i> 2–3
teypo juog žmo- nes dzius nuog baymes yr ļaukimo tu dayktu kurie ateys ant wifa fwieta. Nes galibes dangaus bus pajudintos: yr tada ifzwis Sunu žmogaus ateynanti debeyfief, fu galibe didzia ir Mayeftotu.	teypo juog žmo- nes dzius nuog baymes ir ļaukimo tu dayktu kurie ateys ant wisa swieta. Nes galibes dangaus bus pajudintos: ir tada ifzwis Sunu žmogaus ateynanti debeyfief, su galibe didzia ir Majeftotu.

¹⁷ Subačius 2004, 250, 253.

JE1805 Mt 11,3–4 iš keturių <f> JE1819 dvi pakeistos į <s>:

JE1805 5	JE1819 5
Tugi efi, kurfay turi ateyty, ar kito laukiame: o atfakidamas Jezus tare jemis: nuejė abfakikite Jonuy, ką girdejote ir regiejote.	Tugi esi, kursay turi ateyty, ar kito laukiame? o atfakidamas Jezus tare jemis: nuejė abfakikite Jonuy, ką girdejote ir regiejote.

Svarbu paminėti ir tai, kad GNI vartota tik raidė <s> (Diecezijos [Misionierių] spaustuvėje <f> atsisakyta 1806-aisiais¹⁸). Vis dėlto mėginimas JE1819 raidę <f> keisti į <s> pirmiausia rodytų bendrą to meto tendenciją atsisakyti <f>, o ne pastangas orientuotis į GNI¹⁹.

Dar viena JE1819 naujovė – pakeista jungtuko *ir* rašyba. JE1805 šis jungtukas rašytas su <Y, y>. JE1819 sakinio viduryje jis rašomas su <i>, tik pradžioje liko su didžiąja <Y>, plg. Lk 21,29:

JE1805 3	JE1819 3
Yr pafakie jemis priliginima: Weyzdekite ant figos, yr ant wi- fu medziu.	Yr pasakie jemis priliginima: Weyzdekite ant figos, ir ant wi- su medziu.

Taip pat plg. Lk 2,16:

JE1805 16	JE1819 16
Yr ateje fkubinda- mies, yr rado Marya yr Jozapa, yr Waykiali paguldita prakarte.	Yr ateje fkubinda- mies, ir rado Marya ir Jozapa, ir Waykiali paguldita prakarte.

GNI jungtukas *ir* rašytas su <I, i>, plg.: *Ir pasakie jems priliginima: || paweyzdekite ant figos ir ant wisu || medziu GNI 128; Ir atejo pasiskubindami, ir || rado Maryą ir Jozapą ir kudikeli || pagulditą prakarte GNI 87.*

Taigi leidžiant JE1819 remtasi ankstesniais JE leidimais, bet ne GNI. Tai rodo sutampančios korektūros klaidos, praleistos tos pačios eilutės. Kai kurios praleistos eilutės JE1819 ar JE1835 atstatytos pagal ankstesnius *Evangelijų* leidimus, jos skiriasi nuo GNI.

JE1819 ankstesnio leidimo JE1805 žodžio pradžios ir vidurio <f> norėta keisti į <s>, jungtukas *ir* rašytas su <i> vietoj JE1805 <y> (bet liko *Yr*). Tokie rašybos principai būdingi ir GNI (tiesa, <f> čia visai nebevertota, be to, jungtukas *ir* visada rašytas su <I, i>), tačiau to nepakanka, kad būtų galima kalbėti apie GNI įtaką JE1819.

2. E 1858. 1835, 1841, 1848 ir 1856 m. perleistos JE taip pat iš esmės nebuvo keičiamos – atitiko JE1819. Tiesa, nuo 1820-ųjų leidimo (neiškikęs) keitėsi pavadinimas: ankstesnį *Ewangelie polskie y litewskie* pakeitė *Ewanielie na niedziele i wszy[s]tkie swięta*²⁰. Šiems leidimams tikrą Biržiškos pastaba apie ankstesnes JE:

¹⁸ Subačius 2004, 250.

¹⁹ Plg. Subačius 2004, 239–264.

²⁰ LB I 143.

jog tiems, kurie li regiejo isz numirusiu prisikiečiusi, ne tikiejo. Ir tare jems: Ejdami po wisą swietą, apsakiniekit Ewangelią wisokiam sutwierimuj. Kas intikies ir bus apkriksztitas, bus iszganitas; o kas ne itikies, bus paskanditas. O kurie intikies, tus seks tie ženktaj (stebuktaj). Wardan mano welnius iszwaris; naujejs ležuwejs kałbies. Żalczius ims, ir norint ka marinanti giertu, jems ne iszkadis; ant negalincziu uždes rankas, obus jemis giaraj. O Wieszpats Jezus potam kajp aniems pasakie, paimtas ira ing dangu, ir sied po deszines Diewo. O anie iszeje apsakiniejo wisur; o Wieszpats padiejo ir patwirtino žodi par ženktus (stebuktaj) sekianczius.

1 pav. E1858 120: Mk 16,15–20 vertimas;

KTUB RSS: Bs 221

skirtumai atsirado ne dėl to, kad kas būtų iš naujo koki norint iš tų tekstų vertęs, bet iš dalies dėl korektoriaus, iš dalies dėl savotiško „kalbos žiūrėtojo“ (iš pataisų aiškiai matyti, kad ne tik mūsų laikais tokių būta!) ir iš dalies dėl redaktoriaus darbo²¹.

1858-aisiais išėjusias *Ewangelje polskie i žmudzkie* (toliau – E1858) bibliografai taip pat skyrė prie JE leidimų, tiesa, nurodydami, kad jų „beveik negalima laikyti Jaknavičiaus vertimu“²², ir pažymėdami, kad „žymiai pertvarkytas ir turinys“²³.

E1858 nuo ankstesnių leidimų skiriasi apimtimi. Palyginti su 1856-ųjų leidimu (toliau – JE1856) naujasis papildytas daugiau kaip 20 evangelijų – tiek lenkų, tiek lietuvių kalbomis. Be to, čia įdėta maldų ir pamokymų lietuvių kalba, kurių nebuvo ankstesniuose leidimuose: „Poteraį po Kozoniaus kałbamis“, „Trumpas pamokinimas rejkalingu dajktu“, „Aktas“, „Małdas Ritmetines“, „Małda pirm Medytacyes“, „Małda po Medytacyes“, „Małdas Wakarines“ (anksčiau JE maldos ir pamokymai buvo duodami ir lenkų, ir lietuvių kalbomis). Taigi E1858 rengėjas turėjo pasinaudoti išvertais evangelijų tekstais arba išversti juos pats. Verta paminėti, kad E1858 pridėtas pastebėtų klaidų sąrašas „Sprostowanie znaczniejszych omyłek“ (p. 383–386), rodantis atsakingą rengėjo ar redaktoriaus požiūrį – tai nebuvo būdinga anksčiau vieną po kitos perleidžiant JE.

²¹ Biržiška 1939, 61.

²² LB I 144.

²³ LB I 144.

*Ant dienos Danguj žingima Wieszpa-
tes arba ant Szestiniu Ewan. Mar. S.
Pad. 16.*

A nuo metu, siedentijmis už stala wie-
nolikaj Mokitiniams, pasirode Jezus, ir
iszkalbinejo jemus netikiejma ju, ir kie-
tibe szirdies: juog tiemis, kurie regiejo
ji isz numirusiu kielusi, netikiejo. Yr ta-
re jemis: Ejdami po wisa swieta, apsaki-
kite Ewanielia wisam sutwierimuj. Kas in-
tikies, ir apsikriksztys, bus iszganitas: o
kas ne intikies, bus paskanditas. O zien-
klaj tu kurie intikies, tie sekie: Wardan
mano welnius iszmetines, liezuwejs nau-
jejs kalbes, zalcius ims, ir jej ka mary-
nanczio giartu; ne wodis jemis: ant ligo-
niu rankas uzdes, ir bus swejki. O Wiesz-
pats Jezus potam, kajp jemis kalbejo
imtas ira Dangun, ir siedos po Desinie
Diewo. O anie iszeje apsakie wisur: ku-
kiemis Wieszpats padejo, ir pamoksla ju
patwirtino zienklajs paskuj ejuancziejs.

2 pav. JE1856 84: Mk 16,15–20 vertimas;
KTUB RSS: Bs 260

Palyginus tas pačias evangelijų ištraukas JE1856 ir E1858 matyti, kad jų kalba labai skiriasi, tai nėra tas pats vertimas, nors ir būtų redaguotas (dar žr. 1 ir 2 pav.), plg.:

	JE1856 19	E1858 22–23
Lk 2,35–37	(ir tawo pacios dusie parejs mecius) idant apsirejksztu iż dang [sic! – J. V.] sirdziu dumoimaj. Yr buwo Ona Pranasie ne duktie Fare- laus isz gimines Aser: toi buwo łabaj sena, ir giweno su wiru sawa septinis metus nuog mergistes sawo: ir toi bu- wo naszle iki asztoniu desimtu metu ir kietweriu, kuri ne iszejo isz baźniczios pasni- kaj ir małdomis tarnaudama Die- wuj nakti ir diena.	Ir tawa paczios duszią parwers kaławijas, idant butu aprejksztos dumos isz daugio szir- dźiu. Ir buwo Ona pranasziene duktie Fanuelaus isz gimines Aser; ta buwo ła- baj metuose paejusi, o septinerius metus giweno su wiro sawo nuog panistes sawo. O ta naszle iki asztoniu deszimtu ir kiet- weriu metu, kuri neatsitolino nuog ba- źniczios, tarnaudama pasnikuo- se ir mał- dose diena ir nakti.

	<i>JE1856 84</i>	<i>E1858 120</i>
Mk 16,17–18	O žien- kłaj tu kurie intikies, tie se- kie: Wardan mano welnius iszmetines , liežuwejs nau- jejs kalbes, žalcius ims, ir jej ką mary- nanczio giartu; ne wodis jemis: ant ligo- niu rankas uždes, ir bus swejki .	O kurie intikies, tus seks tie žen- k-laj (stebukłaj). Wardan mano wel- nius iszwaris ; naujejs ležuwejs kalbies. Žalcius ims, ir norint ką marinanti giertu, jems ne iszkadis ; ant negalincziu uždes rankas, obus jemis giaraj .

E1858 ir *JE1856* kalbos skirtumai akivaizdūs ir nekyla abejonių, kad *E1858* tekstai nebuvo perimti iš *JE1856* ar kitų dar ankstesnių leidimų.

3. *E1858* IR *LE1806* BEI *GNI*. *E1858* nebuvo dar vienas *JE* leidimas, tad kyla klausimas, ar evangelijų ištraukos buvo išverstos iš naujo, ar *E1858* parengtas remiantis kitais raštais – vyskupo Giedraičio aplinkoje parengtomis 1806 m. *Lietuviškomis evangelijomis*, kaip spėjo Jakštas, ir *GNI*. Subačius jau nustatė, kad „*LE1806* tekstas yra panašus į *GieNI1816* [*GNI* – J. V.], jaučiamas glaudus ryšys“²⁴.

Palyginus atskiras šių trijų tekstų vietas matyti, kad *E1858* kur kas artimesnis *GNI* (dar žr. 3 pav.), o ne *LE1806*²⁵, plg.:

	Mk 16,14	
<i>LE1806</i> 43–44	Anuo metu: kad siedieje už stalo wienolika mokitiniu , pasirode jems Jezus: yr iszkalbinieje ne tikiej- ma ju , yr užkietieima širdies; jo- giey tiems, kurie regieje ji isznu- mirusiu [sic! – J. V.] atsikiełusi, ne itikieje .	
<i>GNI</i> 82	14. Paskucziausey aniems wie- nuolikuy sedintiems už stalo pasi- rode ir pabare netikiejmą anu , ir užkietiejmą szirdies; jog tiems, ku- rie ji regejo isz numirusiu prisike- łusi, ne tikejo .	
<i>E1858</i> 119–120	Anuo metu, wienolikaj mokitiniu siedin- tiems už stalo pasirode Jezus, ir pabare netikieimą anu , ir užkieteima szirdies; jog tiems, kurie Ii regiejo isz numirusiu prisikiełusi, ne tikejo .	
	Jn 11,23–25	
<i>LE1806</i> 162	Tare jey Jezus: Kialses isznumirusiu [sic! – J. V.] brolis tawa. Tare jam morta [sic! – J. V.]: Zinau jog kialsies pri atsikielima isznumirusiu [sic! – J. V.] pa[s]ku- tinioy dienoy. Tare jey Jezus: Asz esmi prisikielimas yr giweni- mas: kas i mani itikie , norint bu- tu numiris , bus giwas.	
<i>GNI</i> 159	23. Tare jey Jezus: Kelsis brolis tawo. 24. Sakie jam Morta: žinau, jog kelsis prisikelime isz numirusiu	

²⁴ Subačius 1998, 190.

²⁵ Svarbu paminėti ir tai, kad į *E1858* įtraukta apie 20 evangelijų daugiau negu *LE1806*, tad jos negalėjo būti imtos iš *LE1806*.

E1858 ir *LE1806* skiriasi ir struktūra: *E1858* pradedamos nuo pirmosios Advento savaitės (Lk 21,25–33), o *LE1806* – nuo Naujųjų metų (Lk 2,21).

13. O anie ateję apsakie kitiems; ney jems tikejo.

14. Paskucziausey aniems wienolikuy sedintiems už stało pasirode ir pabare netikiejmą anu, ir užkietejmą szirdies; jog tiems, kurie ji rezejo isz numirusiu prisikėlusi, ne tikejo.

15. Ir tare jems: Eydami po wisą swietą, apsakinekit Ewangelią wisokiam sutwerimuy.

16. Kas intikes ir bus apkriksztitas; bus iszganitas; o kas ne itikes, bus paskandintas.

17. O kurie intikes tus séks tie ženklay: Wardan mano welnius iszwaris; naujays liežuweys kalbes.

18. Zalczius ims, ir norint ką marinanti giertu, jems ne iszkadis; Ant negalincziu uždes rankas, o bus jemis giaray.

19. O wieszpats Jezus potam kapp aniems pasakie, paimtas ira ing dangū, ir sėd po deszines Diewo.

20. O anie iszeję apsakinejo wisur; o Wieszpats padejo ir patwirtino žodi par ženklus sokianczius.

3 pav. GNI 82: Mk 16,15–20 vertimas;
Zigmo Zinkevičiaus asmeninė biblioteka

pa-||skusziawsoy [sic! – J. V.] dienoy. || 25. Tare jey Jezus: Asz esmi pri-||sikelimas isz numirusiu ir giweni-||mas: Kas tik ing manę, norint ir numirtu, bus giwas.

E1858 320 Tare jey Jezus: Kielsis brolis ta-||wo. Sakie Jam Morta: žinau jog kielsis || prisikielime isz numirusiu paskucziausioj || dienoy. Tare jey Jezus: Asz esmi prisi-||kielimas isz numirusiu ir giwenimas: kas || tik ing manę, norint ir numirtu, bus gi-||was.

Lk 6,18–19

LE1806 152 kurie bu-||wa ateje, idant jo kłausitu, yr bu-||tu iszgiditi nuog ligu sawa. Yr || kurie buwa nuog dwasiu necistu || žuditi, buwa iszgiditi. Yr wisa mi-||nia gieyde jo dasilitieti: neys gali-||be isz jo iszeydinieje, yr wisus || sweykays dare.

GNI 95 18. Kurie buwo ateje, idant kłau-||situ jo, ir butu iszgiditi isz negalu || sawo. Ir kurie buwo warginti nuog || dwasiu neczistu, stojos iszgiditi. || 19. Ir wisa minia norejo jo dasi-||liteti, nes galibe isz jo ejo, ir wi-||sus gide.

E1858 217 Kurie buwo a-||teje, idant kłausitu Jo, ir butu iszgiditi || isz negalu sawo. Ir kurię buwo wargin-||ti nuog dwasiu neczystu, stojos iszgiditi. || Ir wisa minia norieja Jo dasilitieti, nes || galibe isz jo eja, ir wisus gide.

Nors nekyla abejonių dėl tiesioginio E1858 ir GNI ryšio, vis dėlto ir minėtas Jakšto spėjimas nėra be pagrindo – E1858 rengėjas prieš akis LE1806 galėjo turėti. Pavyz-

džiui, iš LE1806 gali būti nusižiūrėti pusdalyvio *ełgdamas* sinonimai *ubagaudamas*, *žebrowodamas*, plg.:

- LE1806 16 aklas ne kurisay siedieje || szalip kiale **mełzdamas**. *)
 *) Alit: małdaudamas, **žebraudamas**, **uba-||gaudamas**.
 GNI 123 sedejo nekuris aklas pa-||gał kialo **elgietaudamas**.
 JE1856 44²⁶ aklas ne kuris sedejo pas kiale, || **ełgdamas**.
 E1858 52 siediejo nekuris aklas pagał kialo || **ełgdamas (ubagaudamas, žebrowo-
 damas)**.

E1858 su LE1806 galėtų sieti ir prievoksmio *ypačiai* vartojimas, plg.:

- LE1806 19 Anuo metu: Jeme Jezus Petra, || yr Jokuba yr Jona broli jo, yr || užvede
 anus ant kałna aukszta **ipa-||ćiey**; yr parsimayne priesz anus.
 GNI 27 O po szesziu dienu eme Jezus Pe-||trą ir Jokubą, ir Joną broli jo, ir už-||
 wede anus ant kałno aukszto **skiriu**. || 2. Ir parsimaynie akijse ju.
 JE1856 48²⁷ Anuo metu eme Jezus Petra, ir Jokuba, || ir Jona broli jo, ir užvede juos
 ant kał-||no aukszto **skirium**, ir atsimayne po aki-||mis ju
 E1858 59 Anuo metu, jeme JEZUS Petrą Joku-||bą, ir Joną broli jo, ir užvede anus
 ant kałno aukszto **skiriu (osobno ipatej)**. Ir par-||simajnie akijse Ju.

4. E1858 IR GNI. Pagrindinis galimas E1858 evangelijų šaltinis – GNI. Iš tiesų tekstų sutapimai tokie akivaizdūs, kad nekyla abejonių dėl tiesioginio jų ryšio – E1858 rengėjas (kol kas dar nežinomas) tekstus ėmė iš GNI. Tai patvirtina leksikos, sintaksės, morfologijos, fonetikos, ortografijos ypatybės.

4.1. E1858 IR GNI LEKSIKOS SUTAPIMAI. E1858 vartojama ta pati leksika kaip GNI²⁸; ji skiriasi nuo ankstesnių JE leidimų, plg. su JE1856:

- JE1856 12 Tas paraszas pirmas **bu-||wo** nuog **Storastas** Syrios Cyrino.
 GNI 86 Tas paraszas pirmas **stojos** nuog || **užweyzdetojo** Syrios Cirino.
 E1858 17–18 Tas paraszas pirmas **stojos** || nuog **užweyzdetojo** Syryos Cirino.
 JE1856 16–17 Tasaj ate-||jo ant **świecijma**: idant **świecitu** ape || świesibe
 GNI 137 Tasaj atejo ant **ludijmo**, idant || **duotu ludijmą** ape szwiesibe
 E1858 20 Tasaj atejo ant **ludijmo**, idant || **duotu ludijmą** ape szwiesibe
 JE1856 19 ir || tawo pacios dusie **parejs mecius**
 GNI 88 Ir tawo paczios duszią **par-||wers kaławijas**
 E1858 22 Ir tawa || paczios duszią **parwers kaławijas**

26 Taip pat ir kituose JE leidimuose, pvz.,
aklas ne kuris fedejo pas kiale, ełg-||damas
 JE1799 48–49.

27 Taip pat ir kituose JE leidimuose, pvz.:
fkirium JE1805 60, *fkirium* JE1819 60, *ski-
 rium* JE1848 52.

28 Jonas Palionis (1995, 176) nebuvo tikslus
 teigdamas, kad GNI vietoj ankstesnių raš-
 tų *zokonas* vartotas *įstatymas*: žodis *įstaty-
 mas* čia vartotas 31×, *zokonas* – 178×.

- JE1856 174 Ne || bijokies Marya: Nes radaj **łoska** pas Die-||wa
 GNI 84 Nesibi-||jok Maria, nes atraday **małone** pas || Diewa.
 E1858 239 Nesibijok Maria, nes || atradaj **małone** pas Diewa.
- JE1856 39 O imdami murmiej priesz **Wieszpati**, tardami: Tie paskuczia-||usej wiena **adina** dirbo
 GNI 32 O imdami, murmejo priesz || **gaspadoriu**. || 12. Sakidami: Tie paskucziausi || wieną **wałandą** dirbo
 E1858 46 O imda-||mi, murmejo priesz **gaspadoriu**, sakidami. || Tie paskucziausi wieną **wałandą** dirbo

Paminėtinas ir E1858 bei GNI vartojamas žemaitiškas įvardis *anas*, plg.: *aną* E1858 20, *anajs* E1858 289 ir *aną* GNI 137, *anays* GNI 95, o JE1856 buvo *ji* acc. sg. JE1856 17, *jejs* JE1856 203.

4.2. E1858 IR GNI SINTAKSĖS SUTAPIMAI. E1858 ir GNI vartojami ir vienodos sintaksinės sandaros sakiniai, besiskiriantys nuo ankstesnių JE, plg.:

- JE1856 12 Yr eja || wisi **pasirasziti** kiek wienas ing miesta || sawo.
 GNI 86 Ir ejo wisi, **idant užsiraszitu** || kiekwienas ing sawo miesta.
 E1858 18 Ir ejo || wisi, **idant užsiraszitu** kiekwienas ing sa-||wo miesta.
- JE1856 21 Anuo metu **kada Herodas numire**, szitaj || Aniołas Pona pasirode par sapna Juza-||puj Egipte
 GNI 3 O **numirus Heroduy**, || sztay Aniołas Wieszpates pasirode par || miega Jozapuy Egipte
 E1858 25 Anuo metu, **numirus Heroduj**, sztaj || Aniołas Wieszpates pasirode par miega || Jozapuj Egipte.

4.3. E1858 IR GNI MORFOLOGIJOS SUTAPIMAI. Be jau minėtų leksikos ir sintaksės sutapimų, minėtinos ir vienodos E1858 ir GNI vartotos morfologinės formos.

Abiejuose aptariamuosiuose leidiniuose vartojamos tokios pačios asmenvardžių formos: *Archelauszas* 'Archelajas' GNI 3, E1858 25, o JE ankstesniuose leidimuose – *Archilaus* JE1848 21, JE1856 21; *Christaus* GNI 16, E1858 9, bet *Chrystuso* JE1856 6.

Dar vienas pavyzdys galėtų būti E1858 ir GNI ilgosios įvardžių instr. sg. formos: *Joumi* E1858 23, *Juomi* E1858 59, *juomi* GNI 88, 27, bet *juo* JE1856 19, 48.

4.4. E1858 IR GNI FONETIKOS SUTAPIMAI. Subačius yra pastebėjęs GNI būdingą „specifin[ę] rytų aukštaičių asmeninio įvardžio *aš* dat. sg. form[ą] su minkštuoju [n'] gale – *mań*“²⁹. Ši forma vartojama ir E1858, o ankstesniuose JE leidimuose jos nebuvo, plg. 1 lentelę.

²⁹ Subačius 1998, 183.

<i>JE1856</i>	<i>GNI</i>	<i>E1858</i>
duokite man žinia 24	duoki- te mań žinią 2	duokite mań žinią 28
argi ne waľnu man , ką no- riu darit 39	Argi mań ne dera darit, ką noriu? 32	Argi mań ne dera darit, ką noriu? 46
Parodikite man maneta czinsiaus. 140	Parodikit mań pinigą dones. 36	Pa- rodikit mań pinigą dones. 128
Jej tiesa kaľ- bu jumis, kodel ne tikiete man . 63	Jey tiesą kaľbu, kodel mań netikit? 154	Jej tiesą kaľbu, kodel mań ne tikit? 69

1 lentelė. Formos *mań* vartoseną *JE1856* ir *GNI* bei *E1858*

Taigi dar ir formos *mań* vartoseną patvirtina, kad rengiant *E1858* evangelijų tekstai buvo imami iš *GNI*.

4.5. *E1858* IR *GNI* ORTOGRAFIJOS SUTAPIMAI. *E1858*, kaip ir *GNI*, Kristaus vardas rašomas su <i> šaknyje – *Christus* (pvz., *GNI* 138, *E1858* 11), o ankstesniuose *JE* leidimuose su <y> – *Chrystus* (pvz., *JE1856* 8)³⁰.

E1858 ir *GNI* vienodai rašyti ir vietovardžiai Betanija, Betfagė, Betliejus, Nazaretas – su <t> vietoj *JE* leidimų <th>. Paminėtina ir Kafarnaumo rašyba su <f> *GNI* ir *E1858*, kuri skiriasi nuo rašybos su <ph> *JE* leidimuose, žr. 2 lentelę.

<i>JE1856</i>	<i>GNI</i>	<i>E1858</i>
<i>Bethanijoj</i> 9	<i>Betanijoj</i> 138	<i>Betanijoj</i> 12
<i>Bethfege</i> 59	<i>Betfage</i> 33	<i>Betfage</i> 72
<i>Bethleem</i> 14	<i>Betleem</i> 87 ³¹	<i>Betleem</i> 19
<i>Nazareth</i> 12	<i>Nazaret</i> 86	<i>Nazaret</i> 18
<i>Kaphernaum</i> 30	<i>Kafarnaum</i> 11	<i>Kafarnaum</i> 36

2 lentelė. Vietovardžių rašyba *JE1856* ir *GNI* bei *E1858*

Taigi aiškiai matyti, kad *E1858* rengėjas evangelijas ėmė nebe iš *JE*, o iš *GNI*, perimdamas leksiką, tas pačias sintaksines konstrukcijas, morfologines ir fonetines formas, vienodai rašė asmenvardžius ir vietovardžius.

Vadinasi, paskutinis žinomas Jaknavičiaus *Evangelijų* leidimas greičiausiai išėjo 1856 m. 1858-aisiais Zavadzčio spaustuvėje išspausdinta *Evangelijų* knyga sudaryta jau iš 1816 m. *Naujo Įstatymo*.

LB I nurodyta po *E1858* buvus ir 1859 m. leidimą, tačiau skirtinguose bibliografiniuose šaltiniuose pateiktas nevienodas pavadinimas: vienuose minimos *Ewange-*

³⁰ Plačiau apie Kristaus vardo rašybą XVI–XIX a. žr. Šinkūnas 2016, 185–220.

³¹ *GNI* vieną kartą parašyta su <th>: *Bethleem* 86, toks užrašymas pateko ir į *E1858*: *Bethleem* 18.

lije polskie i litewskie, kituose – *Ewangelije polskie i žmudzkie*³². Tik bibliografų spėjimas, kad jį išspausdino Zavadzko spaustuvė, leidžia daryti prielaidą, jog tai galėjo būti perspausdintas 1858 m. leidimas (1856-ųjų leidimas išspausdintas Dvorčiaus spaustuvėje).

Tikėtina, kad sumanymas parengti naują evangelijų leidimą, paremtą *GNI*, kilo vyskupo Motiejaus Valančiaus aplinkoje. Kaip jau minėta, Valančius rekomendavo remtis *GNI* ir rengiant evangelijas kirilikos raidynu.

5. *E1858 IR JE*. Tiesioginis *E1858* ir *GNI* tekstų ryšys akivaizdus ir nekelia abejonių. Vis dėlto *E1858* rengėjas naudojo ir ankstesniais *JE* leidimais.

5.1. *E1858 IR JE KONTEKSTINIAI INTARPAI*. Evangelijų pradžioje buvo įterpiama žodžių ar frazių, nepriklausančių Naujajam Testamentui. *E1858* šie kontekstiniai intarpai sutampa su esančiais ankstesniuose *JE* leidimuose, plg. su *JE1856*:

<i>GNI</i> 138	O tas ira ludijmas Jono, kad nusiunte žyday isz Jeruzales kuni- gus, ir Lewitas pas aną, idant kłau- stu jo: Tu kas esi?
<i>JE1856</i> 8	Anuo metu, nusiunte Židay isz Jeru- zalem Kunigus ir Lewinis [sic! – J. V.] Jonop, idant kłaustu, kas tu esi?
<i>E1858</i> 11	Anuo metu, nusiunte žydaj isz Jeruza- les Kunigus, ir Lewitas pas Jona, idant kłaustu jo: Tu kas esi?
<i>GNI</i> 86	Ir stojos anose diense, iszejo isakimas nuog Ciesoriaus Augusto, idant butu suraszitas wisas swietas.
<i>JE1856</i> 12	Anuo metu iszejo isakimas nuog Cie- soriaus Augusto, idant butu parasitas wisas swietas.
<i>E1858</i> 17	Anuo metu, iszejo isakimas nuog Cieso- riaus Augusta, idant butu suraszitas wi- sas swietas.
<i>GNI</i> 82	15. Ir tare jems: Eydami po wi- są swietą, apsakinekit Ewangelią wisokiam sutwerimuy.
<i>JE1856</i> 219	Anuo metu: tare Jezus Mokitiniams sawo: ejdami ant wisa swata [sic! – J. V.] apsakikit Ewanielią wisokiam sutwierimuj.
<i>E1858</i> 192	Anuo metu tare Jezus mokitiniems sawo: Ejdami po wisą swietą, apsakinekit Ewan- gelią wisokiam sutwierimuj.

5.2. *E1858 IR JE LEKSIKA*. *E1858* leksikos pavyzdžiai taip pat liudija, kad šio leidimo rengėjas naudojo ir ankstesniais *JE* leidimais. Iš ten jis įterpė žodį, praleistą *GNI*:

<i>GNI</i> 27	o rubay Jo stojos kajp sniegas.
<i>JE1856</i> 48	o rubaj jo stojos balty kajp sniegas.
<i>E1858</i> 59	o rubaj Jo stojos balti kajp sniegas.

³² *LB I 144.*

deta prakartie. O tuojaus stojos su Anio-
 ū daugibe puŭku dangiszku garbinancziu
 Dievą ir sakancziu: Garbie ant aukszti-
 biu Diewuj, o ant žiames pakajus žmo-
 niems giaros walos (*giara nora*).

4 pav. E1858 19 Lk 2,14: Garbie ant aukszti-||biu Diewuj,
 o ant žiames pakajus žmo-||niems **giaros walos (giara nora)**;
 KTUB RSS: Bs 221

Esama pavyzdžių, kai pasirinktas ne *GNI*, bet tinkamesnis atrodeš *JE* variantas, pvz.:

- GNI* 138 Tas [...] kurio asz ne esmi wertas, idant || iszriszczia **szikszniale kur-
 piu** jo.
*JE*1856 9 Tasaj [...] kurio || asz ne esmi wertas idant iszmeksczio || **dirželi ap-
 siawimo** jo
*E*1858 12 Tas [...] kurio asz ne esmi wertas, || idant iszriszczio **dirželi apsiawi-
 ma** jo.
- GNI* 88 O **tewas jo ir motina** stebe-||jos isz to, ką ape ji kalbejo.
*JE*1856 18 Anuo metu **Juzapas ir Marya Motina** || **Jezaus**, stebejos tiemis dajk-
 tams, kuria [sic! – J. V.] || buwo sakiti apeji [sic! – J. V.]
*E*1858 22 Anuo metu, **Jozapas ir Maria Motina Je-||zaus** stebejos isz to, ką ape
 Ji kalbejo.

Atrodytų, kad kartais pasirinkti vieną – *GNI* arba *JE* – variantą buvo kebloka, tokiais atvejais rengėjas nurodė juos abu (žr. 4, 5 ir 6 pav.), pvz.:

- GNI* 87 Garbe ant auksztibiu Diewuy, || o ant žiames pakajus žmoniems **gia-||ros
 walos**.
*JE*1856 13 garbie || ont auksztibes Diewuj, o ant žiames pa-||kajus žmoniems
giara nora.
*E*1858 19 Garbie ant aukszti-||biu Diewuj, o ant žiames pakajus žmoniems **giaros
 walos (giara nora)**.
- GNI* 32 O anas atsakidamas wienam || isz ju tare: Prietelau, ne darau tau ||
abidos
*JE*1856 39 O anas atsakida-||mas wienam isz ju tare: Prietelau, ne da-||rau tau
kriwdos.
*E*1858 46 O || anas atsakidamas wienam isz ju tare: Prie-||telau, ne darau tau
abidos (kriwidos)

daugibe pulku dangiszku garbinan-
cziu Diewą ir sakancziu :

14. Garbe ant auksztibiu Diewuy,
o ant žiames pakajus žmoniems gia-
ros waloš,

15. Ir stojos: Kad Aniolay atsi-
tolino nuog anu ing dangu, pieme-

5 pav. GNI 87 Lk 2,14: Garbe ant auksztibiu Diewuy, ||
o ant žiames pakajus žmoniems **gia-||ros waloš**;
Zigmo Zinkevičiaus asmeninė biblioteka

- GNI 11 Wieszpatie! tar-||nas mano gul namie **stabu** isztik-||tas, ir sunkiej serga.
JE1856 33 Wiesz-||patie, tarnas mano guli namie **pawietry** || negalis, ir smarkiej
wargintas
E1858 37 Wieszpatie! tar-||nas mano gul namię **stabu (pawietry)** isz-||tiktas, ir
sunkiej serga.

Minėtuose pavyzdžiuose rengėjas sąmoningai pateikė abu variantus, tačiau pasi-
taikė ir kitokių atvejų. Pavyzdžiui, Mt 16,18, derindamas du variantus, jis paliko ir
du tą pačią funkciją sakinyje atliekančius įvardžius, GNI ir JE1856 vartotus skirtin-
gose sakinio vietose, o vieną iš jų ir sužemaitino:

- GNI 26 tu esi || uoła, o ant tos uołos pastatisiu ba-||žniczią mano, o wartaj
péklos ję || ne pargales.
JE1856 187 tu esi uoła, o ant tos uołas || pabudawosiu Bažnicia mana, ir wartaj ||
peklos ne pargales **juos**.
E1858 268 tu || esi uoła, o ant tos uołos pastatisiu bažni-||czią mano, o wartaj peklos
ję neparga-||les **anos**

5.3. E1858 IR JE SINTAKSĖ. Kaip jau minėta, E1858 vartoti tos pačios sintak-
sinės struktūros sakiniai kaip GNI. Vis dėlto pasitaiko atvejų, kai rengėjas taisė GNI
atsižvelgdamas į JE, pavyzdžiui, vengė aliatyvo:

- GNI 89 stojos žodis || Wieszpaties, **Jonop sunausp** Zacha-||riosziaus girioje.
JE1856 9 stojos žodis Wieszpaties **pas Jona** || Zachariosiaus **sunu** girioj
E1858 13 stojos žodis Wieszpaties **pas Jona sunaus** || Zachariosziaus girioje.
GNI 36 Ir nusiunte **jop** mokitinius sa-||wo
JE1856 140 ir nusiunte **jam** Mokitinius sawo
E1858 182 Ir nusiunte || **pas ij** mokitinius sawo

5.4. E1858 IR JE ORTOGRAFIJOS YPATYBĖS. Su ankstesniais JE leidimais
sutampa būdvardžio *šventas* rašyba E1858, plg. 3 lentelę:

.zinklas: Raste wajkiali wistiklajs suwis-
tita, ir padieta prakartie. Yr tuojaus
stojos su Anioļu daugibe karin dangaus
garbinanciu Diewa, ir taranciu garbie
ont auksztibes Diewuj, o ant žiames pa-
kajus žmoniems giara nora.

6 pav. JE1856 13 Lk 2,14: garbie || ont auksztibes Diewuj,
o ant žiames pa-||kajus žmoniems **giara nora**;
KTUB RSS: Bs 260

GNI	JE1856	E1858
<i>Dwase szwenta</i> 84	<i>Dwasia Szwęta</i> 174–175	<i>Dwase Szwęta</i> 239
<i>Dwases Szwentos</i> 2	<i>Dwasios Szwętos</i> 172	<i>Dwases Szwętos</i> 236

3 lentelė. Būdvardžio *šventas* rašyba GNI, JE1856 ir E1858

Bene vienintelė ortografijos ypatybė, bendra tik E1858 ir JE1856, yra vienodas dvibalsių [ai, ei, ui] žymėjimas <aj, ej, uj> (*žienklaj* JE1856 4, *intikiejeje* JE1856 32 – *ženklaj* E1858 7, *intikiejeje* E1858 37). GNI ir ankstesniuose JE leidimuose dvibalsiai [ai, ei, ui] žymėti <ay, ey, uy> (*ženklaj* GNI 128, *intikiejeje* GNI 11; *žienklaj* JE1848 2, *intikiejeje* JE1848 33). Vis dėlto šis sutapimas dar nerodo, kad E1858 remtasi JE1856, nes, kaip rašė Subačius, 1859-aisiais „visi DL lietuviai vietoj diftongų su raide <y> (<ay>, <ey> ir kt.) buvo ėmę rašyti su <j> (<aj>, <ej> ir kt.)“³³.

Aptartosios E1858 kalbos ypatybės rodo, kad rengėjas imamas GNI evangelijas redagavo atsižvelgdamas ir į ankstesnius JE leidimus. Kadangi JE 1819–1856 m. buvo perleidžiamos be ryškesnių pakeitimų, tiksliau nustatyti, kuriuo konkrečiu leidimu remtasi, sunku.

6. KITOS E1858 KALBOS YPATYBĖS. E1858 esama kalbos ir ortografijos ypatybių, nebūdingų nei GNI, nei JE leidimams, kurios galbūt galėtų suteikti daugiau žinių apie E1858 rengėją.

6.1. E1858 ORTOGRAFIJOS YPATYBĖS. E1858 rengėjas afrikatą [dž], GNI ir ankstesniuose JE leidimuose žymėtą <dz>, užrašė <dž>, plg. 4 lentelę:

GNI	JE1856	E1858
<i>džiaugies</i> 3	<i>džiaugies</i> 24	<i>džiaugies</i> 29
<i>dziagsmu</i> [sic! – J. V.] 3	<i>dziauksma</i> [sic! – J. V.] 24	<i>džiaugsmu</i> 29

³³ Subačius 2001, 30.

GNI	JE1856	E1858
<i>didziu</i> 3	<i>didziu</i> 24	<i>didžiu</i> 29
<i>medziu</i> gen. pl. 128	<i>medziu</i> gen. pl. 5	<i>medžiu</i> gen. pl. 7
<i>pradzios</i> 137	<i>pradzios</i> 16	<i>pradžios</i> 20
<i>szirdziu</i> 88	<i>sirdziu</i> 19	<i>szirdžiu</i> 22

4 lentelė. Afrikatos [dž] žymėjimas GNI, JE1856 ir E1858

E1858 stilistinis didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymas taip pat daug kur skiriasi tiek nuo GNI, tiek ir nuo JE. Tai, kas rengėjui atrodė svarbu, jis rašė didžiąja raide neatšizvelgdamas į prieš akis turėtus GNI ir JE, plg.:

GNI 137	Isz pradzios buwo ż odis, o ż o- dis buwo pas Diewa, o Diewu bu- wo ż odis.
JE1856 16	Ant pradzios buwo, ż odis, o ż odis buwo pas Diewa, o Diewo buwo ż odis
E1858 20	Isz prad ż ios buwo Ż odis, o Ż odis buwo pas Diewa, o Diewu buwo Ż odis.
GNI 27	Ir parsimaynie akijse ju . O weydas jo pra ż ibo kaypo Saule, o rubay Jo stojos kayp sniegas.
JE1856 48	ir atsimayne po aki- mis ju : ir pra ż ibo weydas jo kajp saule, o rubaj jo stojos balty kajp sniegas.
E1858 59	Ir par- simajnie akijse Ju . O weydas Jo pra ż ibo kajpo saule, o rubaj Jo stojos balti kajp sniegas.
GNI 36	O anie jam padawe graszi.
JE1856 140	O anie padawe jam graszi.
E1858 182–183	O anie Jam padawe graszi.

Ir atvirkščiai – jei įvardijamasis dalykas atrodė „nevertas“ didžiosios raidės, E1858 rengėjas jos ir nerašė, plg.:

GNI 2	Kad tada u ż gime Jezus Betle- eme Judo, dienose Herodo Kara- laus
JE1856 23	Kad u ż gime Jezus Bethleem Judos die- nose Heroda Karalaus
E1858 27	Kad u ż gime JEZUS Betleeme Judo, dienose Herodo karalaus
GNI 2	Ir tu Betleem ż iamie Judo, nie- ku budu ne esi ma ż iause tarp Ku- nigayksziu Judo
JE1856 23–24	Yr tu Bethleem ż iamie Judos nie kune essi [sic! – J. V.] ma ż iausia tarp Kunigajk- ściu Judos
E1858 28	Ir tu Betleem ż iamie Judo, nie- jokiu budu ne esi ma ż iause tarp kuni- gajksziu Judo.
GNI 154	Abraomas numire ir Pranaszay
JE1856 58	Abrahamas numire ir Pra- naszaj
E1858 69	Abraomas numire ir pra- naszaj

tardamas: kuomi žmones sako buti sunu žmogaus? O anie sakie: Wieni Jonu krikštitoju, o kiti Elioszumi, o kiti Jeremiosziu, arba wienu isz pranaszu: Tare jems Jezus: o jus koumi manę but sakote? O Atsakidamas Simonas Petras tare: Tu esi Chrystus, sunus Diewo giwojo. O Atsakidamas Jezus, tare jam: Paľajmintas esi Simonaj Barjona, nes kunas ir kraujas ne aprejszkie tau, bet Tiewas mano, kuris ira danguose. O asz sakau tau, jog tu esi uoľa, o ant tos uoľos pastatisiu baźniczią mano, o wartaj pekľos ję nepargales anos ir duosiu tau raktus karalistes dangaus. O ką tiktaj suriszi ant žiames, bus suriszta danguose, o ką tiktaj iszriszi ant žiames, bus iszriszta ir danguose.

7 pav. E1858 268: žemaitiškos formos *koumi* 'kuomi', *anos* 'jos' gen. sg.; jos nevirtotos nei *JE*, nei *GNI*; KTUB RSS: Bs 221

6.2. E1858 ŽEMAITYBĖS. E1858 leidime yra prasprūdusių žemaičių tarmės ypatybių, nebūdingų nei *GNI*, nei ankstesniems *JE* leidimams. Pavyzdžiui, nors knygoje vyrauja formos su aukštaitiškais <e> [è], <uo> [uo], pasitaiko ir formų su žemaitišku <ie> [ie], taip pat šiaurės žemaičių <ou> [ou]³⁴, žr. 5 lentelę ir plg. 7 pav.

	<i>GNI</i>	<i>JE1856</i>	<i>E1858</i>
[è]	<i>atejusi</i> 3	<i>atejusi</i> 24	<i>atiejusi</i> 28
	<i>pamegau</i> 27	<i>man megasi</i> 49	<i>pamiegau</i> 59
	<i>wel</i> 175	<i>wel</i> 75	<i>wiel</i> 109
[uo]	<i>duodi</i> 6	<i>afierawoj</i> 104	<i>doudi</i> 143
	<i>atiduosi</i> 6	<i>afierawosi</i> 105	<i>atidousi</i> 143

³⁴ Žr. *LKA* I 66 žemėlapi.

GNI	JE1856	E1858
<i>iszduoda</i> 128	–	<i>iszdouda</i> 7
<i>juomi</i> 88	<i>juo</i> 19	<i>joumi</i> 128
<i>kuomi</i> 26	<i>kuomi</i> 187	<i>koumi</i> 268
<i>raupuoti</i> 16	<i>raupoti</i> 6	<i>raupouti</i> 9

5 lentelė. Formos su žemaitiškais <ie> [ie], <ou> [ou] E1858

Be to, ir klaidų sąrašė *iszwažiądamas* taisomas į *iszwažioudamas* E1858 384.

GNI ir JE prielinksni ir priešdėlį *prieš(-)* E1858 rengėjas rašė *prisz(-)* (plg. *priesz* GNI 32, *priesztaraus* GNI 8, *priesz* JE1856 39, *priesztaraus* JE1856 19, bet E1858 yra *prisz* E1858 46, *prisztaurus* E1858 22). Pasitaikė ir žemaitiškų formų su nekirčiuotos galūnės [a] (*krejwas wietas bus tiesas* ‘kreivos vietos bus tiesios’ E1858 14, plg. *kreywos wietos* || *bus tiesos* GNI 89; *bus krejwos* || *wietos tiesiomis* JE1856 11), ir inesyvų: *akisi* E1858 257 (tame pačiame puslapyje ir *akise*; *akise* GNI 2× 15), *metuosi* E1858 31.

Vadinasi, E1858 rengėjas greičiausiai buvo kilęs iš šiaurės žemaičių, galbūt Valančiaus paskatintas imtis rengti naują evangelijų leidimą, paremtą GNI.

IŠVADOS. 1. Jono Jaknavičiaus *Evangelijos* 1803–1859 m. buvo perleistos dešimt ar vienuolika kartų (joms priskiriamas neišlikęs 1859-ųjų leidimas), vadinasi, buvo populiarios, perkamos ir skaitomos, skirtingai negu vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio aplinkoje parengtos *Lietuviškos evangelijos* (1806), kurios nebuvo perleidžiamos ir visuomenėje taip neplito.

2. 1819–1856 m. JE buvo perspausdinamos be didesnių pakeitimų ir neatsižvelgiant į 1816 m. vyskupo Giedraičio iniciatyva išleistą *Naują Įstatymą*.

3. 1858 m. *Evangelijų* leidimas LB klaidingai priskiriamas prie Jaknavičiaus darbų. Jo laikyti pakartotu JE leidimu negalima. *Evangelijos* parengtos remiantis GNI, bet ne JE. Tai rodo leksikos, sintaksės, morfologijos, fonetikos ir ortografijos ypatybės.

4. E1858 rengėjas papildomai rėmėsi ir ankstesniais JE leidimais: vartojo tuos pačius kontekstinius intarpus, retkarčiais – iš ten nusižiūrėtą leksiką, sintaksines struktūras, sutampa ir kai kurios ortografijos ypatybės. Be to, E1858 rengėjas prieš *akis*, *regis*, turėjo ir LE1806.

5. E1858 esama kalbos ypatybių, nebūdingų nei GNI, nei ankstesniems JE leidimams. Be to, E1858 leidime yra prasprūdusių šiaurės žemaičių tarmės formų, tad manytina, kad E1858 rengėjas buvo iš to arealo kilęs žemaitis.

Literatūra ir šaltiniai:

ALEKNA, ANTANAS, 1922: *Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius*, Šv. Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 341, Spauda „Lituanijos“, Klaipėda, Did. Smėlių G-vė 13.

- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1939: „Dar dėl Jaknavičiaus ir *Ewangelie polskie y litewskie*“, *Archivum Philologicum* 8, 49–82.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1998: „Biblijos vertimas į lietuvių kalbą“, *Knygotyros darbai*, Vilnius: Pradai, 118–140.
- E1858 – EWANGELJE POLSKIE I ŻMUDZKIE NA NIEDZIELE WSZYSTKIE ŚWIĘTA *Catego roku*. WILNO. NAKŁADEM I DRUKIEM JÓZEFA ZAWADZKIEGO. 1858; KTUB RSS: Bs 221.
- GNI – NAUJAS ISTATIMAS JEZAUS CHRISTAUS WIESZPATIES MUSU LIETUWISZKU LEŽUWIU ISZGULDYTAS PAR JOZAPA ARNULPA KUNIGAYKSZTI GIEDRAYTI WISKUPA ŽIEMAYCIU, ŽENKLININKA S. STANISLOWO, ISZSPAUSTAS PAS KUNIGUS MISSIIONORIUS WILNIUJE 1816; Zigmo Zinkevičiaus asmeninė biblioteka.
- JAKŠTAS, A[DOMAS], 1933: *Apie katalikiškus lietuviškus šventraščio vertimus ir vertėjus*, atspaus-ta iš „Sotero“, Kaunas: Akc. „Žaibo“ B vės spaustuvė.
- JE1790 – EWANJELIE POLSKIE y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT, *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały Rok czytaią Z PRZYDATKIEM TYCH EWANIELII, KTORYCH NIESTAWAŁO PRZEDRUKOWANE R. 1790.* w WILNIE w Drukarni Królewskiej przy Akademii; KTUB RSS: Bs 365.
- JE1794 – EWANJELIE POLSKIE y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały Rok czytaią Z PRZYDATKIEM TYCH EWANIELII, KTORYCH NIESTAWAŁO PRZEDRUKOWANE R 1794.* w WILNIE w Drukarni Królewskiej przy Akademii; KTUB RSS: Bs 809.
- JE1797 – EWANJELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały Rok czytaią.* Z PRZYDATKIEM TYCH EWANGELII, K[TO]RYCH NIESTAWAŁO. PRZEDRUKOWANE R 1797. w WILNIE w Drukarni XX. Piarów (<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000489957>).
- JE1799 – EWANJELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT. *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały rok czytaią.* Z PRZYDATKIEM TYCH EWANJELII KTORYCH NIESTAWAŁO. PRZEDRUKOWANE R. 1799. w WILNIE w Drukarni Akademickiej; LNMMB RSS: A 1/799.
- JE1803 – EWANJELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały rok czytaią.* Z PRZYDATKIEM TYCH EWANIELII KTORYCH NIESTAWAŁO PRZEDRUKOWANE R 1803 w WILNIE. w Drukarni Akademickiej; LNMMB RSS: SA 180.
- JE1805 – EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZY[S]TKICH SWIĄT, *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały rok czytaią.* Z PRZYDATKIEM TYCH EWANGELII, KTORYCH NIESTAWAŁO. PRZEDRUKOWANE R. 1805. w WILNIE w Drukarni XX. Bazylianow (<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001624453>).
- JE1819 – EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEDZIELNE JAKO Y WSZYSTKICH SWIĄT, *Które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porządku przez cały rok czytaią.* Z PRZY-

- DATKIEM TYCH EWANGELII, KTORYCH NESTAWAŁO. PRZEDRUKOWANE R. 1819. w WILNIE w DRUKARNI XX. BAZYLIANOW; KTUB RSS: Bs 226.
- JE1835 – EWANIELIE NA NIEDZIELE I WSZYSTKIE ŚWIĘTA, KTÓRE W KOŚCIELE KATOLICKIM WEDŁUG RZYMSKIEGO PORZĄDKU PRZEZ CAŁY ROK CZYTAJĄ. W JĘZYKU POLSKIM I LITEWSKIM PRZEDRUKOWANE. WILNO, W DRUKARNI DYECEZAL. U XX. MISSIONARZY 1835; LNMMB RSS: A 4/835.
- JE1841 – EWANIELIE NA NIEDZIELE I WSZYSTKIE SWIĘTA, KTÓRE W KOŚCIELE KATOLICKIM WEDŁUG RZYMSKIEGO PORZĄDKU PRZEZ CAŁY ROK CZYTAJĄ. W JĘZYKU POLSKIM I LITEWSKIM PRZEDRUKOWANE. WILNO, [W] DRUKARNI DYECEZAL. U XX. MISSIONARZY. 1841; LNMMB RSS: A 4/841.
- JE1848 – EWANIELIE NA NIEDZIELE I WSZYSTKIE SWIĘTA KTÓRE W KOSCIELE KATOLICKIM WEDŁUG RZYMSKIEGO PORZĄDKU PRZEZ CAŁY ROK CZYTAJĄ. W JĘZYKU POLSKIM I LITEWSK. PRZEDRUKOWANE WILNO. KOSZTEM I DRUKIEM A. DWORCA I M. ROMMA. 1848; KTUB RSS: Bs 294.
- JE1856 – EWANIELIE NA NIEDZIELE I WSZYSTKIE SWIĘTA, KTÓRE W KOŚCIELE KATOLICKIM WEDŁUG RZYMSKIEGO PORZĄDKU PRZEZ CAŁY ROK CZYTAJĄ. W JĘZYKU POLSKIM I LITEWSKIM PRZEDRUKOWANE. WILNO. KOSZTEM I DRUKIEM A. DWORCA. 1856; KTUB RSS: Bs 260.
- LE1806 – LIETUWISZKAS EWANGELIAS *Niedielos Dienomis yn ant garbingiesniu Szwečiu par wisus metus skaytomas Baznicioy Kataliku* [...] METUOSE 1806: WILNIUY Kasztu yr iszspuadimu Literu JOSAPA ZAWADZKIA Zinies wisotimes arba Akademios Iszspaustoja Raszta y Typografa (<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000047173>).
- MERKYS, VYTAUTAS, 1999: *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis.
- PALIONIS, JONAS, 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PRAŠMANTAITĖ, ALDONA, 2000: *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedis.
- PRAŠMANTAITĖ, ALDONA, 2003: „Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 23, 141–156.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2001: *Kalikstas Kasakauskis: Lietuvių bendrinės kalbos konjunktūra*, BALt 1, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2004: „Grafemos <f> netektis Lietuvos spaudiniuose“, *ALt* 6, 239–264.
- ŠENAVIČIENĖ, IEVA, 2005: *Dvasininkija ir lietuvybė*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- ŠINKŪNAS, MINDAUGAS, 2016: „Kristus, Krystus, Christus, Chrystus ar Cristus? Vardo rašybos raida XVI–XIX amžiaus raštuose“, *ALt* 18, 185–220.

Jurgita Venckienė

JUOZAPAS ARNULFAS GIEDRAITIS'S *NEW TESTAMENT* (1816): RELATION WITH THE EDITIONS OF *GOSPELS* IN THE NINETEENTH CENTURY

Summary

In the first half of the nineteenth century, the Lithuanian Catholic community still used the Gospels (in the narrow sense) or pericops translated in the seventeenth century. The book *Ewangelię Polskie y litewskie* by Jonas Jaknavičius, which was first published in 1647, remained popular until the middle of the nineteenth century, it had ten or eleven editions during the period of 1803–1859.

The aim of the article is to discuss the relation between the *New Testament*, published by the Bishop Juozapas Arnulfas Giedraitis in Vilnius in 1816, and the above-mentioned editions of the *Gospels*, to detect whether the *Gospels* were based on Giedraitis's *New Testament*.

The edition of the *Gospels* printed in 1819 differed slightly from the previous edition of 1805. It was prepared on the basis of previous *Gospel* editions, but not on the *New Testament*. This was revealed by identic errors, same text lines missed. Some missed text lines in the edition of 1819 or later editions were rebuilt according to previous *Gospel* editions, but not according to the *New Testament*.

Until 1856, the *Gospels* were reprinted without major changes without taking into account the *New Testament* of 1816.

Bibliographers assigned the edition of the *Gospels* of 1858 to Jaknavičius's works, but it is not, however, to be regarded as a new edition of Jaknavičius's *Gospels*. The features of vocabulary, syntax, morphology, phonetics, and orthography show that the edition of 1858 was based not on the earlier *Gospels*, but on the *New Testament* of 1816.

The unknown compiler of the *Gospels* of 1858 used some of the previous editions as well: retained their structure; at the beginning of the gospel fragments inserted some initial words that coincided with previous editions, used words from previous editions. Since the *Gospels* in 1805–1856 were published without major changes, substantial similarity of the *Gospels* of 1858 to any of previous editions was not detected.

In the edition of the *Gospels* of 1858, there are some features of the Samogitian (Lowland Lithuanian) dialect. For example, although the entire book is dominated by forms with Highlander <e> [é], <uo> [uo], forms with Samogitian <ie> [ie], <ou> [ou] also occur. Thus, the compiler of the *Gospels* of 1858 must have been a Samogitian, probably from the western part of North Samogitians.

It is likely that the intention to prepare a new edition of *Gospels*, based on the *New Testament* of 1816, did arise in the milieu of Bishop Motiejus Valančius.

JURGITA VENCKIENĖ
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgita.venckiene@ki.lt

Gauta 2017 m. rugsėjo 22 d.